

გმირის სულიერი ტრანსფორმაცია
ვაჟა-ფშაველას „ალუდა ქეთელაურში“

The Spiritual Transformation
of the Hero in Vazha-Pshavela's „Aluda Ketelaure“

ვაჟა დანელია

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Vaja Danelia

Georgian Technical University
Georgia, Tbilisi

აბსტრაქტი

სტატია ეხება ვაჟა-ფშაველას პოემა „ალუდა ქეთელაურის“ მთავარი გმირის სულიერ ტრანსფორმაციას. ნაშრომის ავტორის აზრით, თხზულებაში ადამიანის სულიერი სამყარო, ზნეობრივი არჩევანი და შინაგანი კონფლიქტი ისეთ სიმაღლეზეა, რომ უზრალო პოეტურ სიუჟეტს სცილდება და ფილოსოფიურ-ეთიკურ ტრაქტატად გარდაიქმნება.

ამ ტრანსფორმაციის გასაცნობიერებლად ნაშრომის ავტორი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას პოემის ორ სიმბოლურ და ძლიერ ეპიზოდს ანიჭებს: ვაჟას ფრთიან ნათქვამს – „კარგია მუდამ მტრიანი“ და ალუდას სიზმარს. ორივე ეს მომენტი ქეთელაურის შინაგანი სამყაროს სარკეა, სადაც მკაფიოდ ჩანს გმირის ზნეობრივი აღმავლობა.

„კარგია მუდამ მტრიანი“ თითქოს პარადოქსულად ჟღერს, რადგან მტრობა, როგორც წესი, უარყოფით კატეგორიად წარმოგვიდგენია, თუმცა ვაჟასთვის მტერი მხოლოდ ის კი არაა, ვინც ხმლითა და სისხლით მოდის, არამედ ისიც, ვინც ადამიანის ზნეობრივ სიმტკიცეს ამოწმებს, ვის ფონზეც ინდივიდი საკუთარ თავთან ბრძოლის უნარს იძენს.

ნაშრომში ნათლად არის წარმოჩენილი, რომ „მუდამ მტრიანობა“ არ ნიშნავს მუდმივ ომს, არამედ სულიერ მზაობას, რომელიც ადამიანს უფლებას არ აძლევს, სინდისის ხმა და ღირსების შეგრძნება დაკარგოს. „მუდამ მტრიანობა“ სულიერი მეზრძოლეობაა, რომელიც ადათს კი არ ემორჩილება, არამედ ადამიანს იცავს.

სიზმარი, როგორც ცნობილია, ხშირად ადამიანის ქვეცნობიერის, დაფარული განცდებისა და შინაგანი სიმართლის გამომხატველია. ნაშრომის ავტორის აზრით, ქეთელაურის სიზმარი სწორედ მისი სულიერი ძრწოლისა

და სინდისის მხილებაა, რომელიც ალუდას არჩევანის გადამწყვეტ მამოძრავებელ ძალად იქცევა. ორივე ეპიზოდი ერთმანეთს ავსებს და ნაშრომის ავტორი მათი შერწყმით გმირის სულიერი ტრანსფორმაციის სრულ სურათს ქმნის.

ნაშრომში ნაჩვენებია, თუ როგორ ინაცვლებს ადამიანი ქაოსიდან სიმშვიდისკენ, მტრობიდან შემწყნარებლობისკენ, გარეგანი ძალადობიდან სინდისთან თანხმობისკენ. ვაჟას გმირის ასეთი გარდაქმნა ზოგადსაკაცობრიო გზავნილია – რომ ნამდვილი ძალა და წარმატება საკუთარ თავზე გამარჯვებაა, რაც საბოლოოდ სულიერ ამაღლებამდე მიდის.

კვლევა ეფუძნება ეთიკურ ინტერპრეტაციას – პერსონაჟების ქცევისა და გადაწყვეტილებების შეფასებას ზნეობრივი კატეგორიებით, პიროვნებისა და თემის ურთიერთობის შესაბამისად. გამოყენებულია შედარებისა და ანალიზის მეთოდები, რომელთა საშუალებითაც ორ ეპიზოდს შორის ხდება შინაარსობრივი კავშირების დადგენა და სულიერი ტრანსფორმაციის პროცესის მოდელის ამოკითხვა, ალუდას შინაგანი კონფლიქტისა და ზნეობრივი არჩევანის მნიშვნელობის გამოკვეთა.

საკვანძო სიტყვები: ვაჟა-ფშაველა, პოემა „ალუდა ქეთელაური“, ზნეობრივი სიმაღლე, სულიერი ტრანსფორმაცია, სიზმრის სიმბოლიკა.

ABSTRACT

The article concerns the spiritual transformation of the protagonist of Vazha-Pshavela's poem „Aluda Ketelaure“. In the author's view, the human spiritual world, moral choice, and inner conflict portrayed in the work reach such heights that the poem transcends a simple poetic plot and is transformed into a philosophical-ethical treatise.

In order to grasp this transformation, the author of the paper assigns particular significance to two symbolic and powerful episodes in the poem: Vazha's winged phrase – „It is good always to have an enemy“ – and Aluda's dream. Both of these moments serve as a mirror of Ketelaure's inner world, in which the hero's moral ascent is clearly visible.

„It is good always to have an enemy“ sounds paradoxical at first, since enmity is, as a rule, presented to us as a negative category; yet for Vazha, an enemy is not merely one who comes with sword and blood, but also one who tests a person's moral fortitude, against whom the individual acquires the capacity to struggle with himself.

The paper clearly demonstrates that „always having an enemy“ does not signify perpetual war, but rather a spiritual readiness that does not permit a person to lose the voice of conscience and the sense of dignity. „Always having an enemy“ is a form of spiritual combat that does not submit to custom, but instead protects the human being.

A dream, as is well known, frequently expresses a person's subconscious, hidden feelings, and inner truth. In the author's view, Ketelaure's dream is precisely

a revelation of his spiritual anguish and conscience, which becomes the decisive driving force behind Aluda's choice. The two episodes complement one another, and by combining them the author of the paper constructs a complete picture of the hero's spiritual transformation.

The paper shows how a person moves from chaos toward calm, from enmity toward tolerance, from external violence toward accord with conscience. Such a transformation of Vazha's hero carries a universal, humanity-wide message – that true strength and success lie in victory over oneself, which ultimately leads to spiritual elevation.

The study is grounded in ethical interpretation – an evaluation of the characters' conduct and decisions through moral categories, in accordance with the relationship between the individual and the community. Methods of comparison and analysis are employed, by means of which the substantive connections between the two episodes are established, a model of the process of spiritual transformation is discerned, and the significance of Aluda's inner conflict and moral choice is brought into relief.

Keywords: Vazha-Pshavela, the poem „Aluda Ketelaure“, moral elevation, spiritual transformation, symbolism of the dream.

შესავალი

ლუკიანეს უთქვამს: „მახვილი იმიტომ არსებობს, ამქვეყნად მონა რომ არ იყოს“. იაკობინელებს თურმე ეს სიტყვები გვარდიელების ხმლებზე დაუწერიათ, რადგან ტირანიის საწინააღმდეგო მოწოდებად მიუჩნევიან. ლუკიანეს კი ამ წინადადებით თვითმკვლელობა უგულისხმია.

თითოეული თხზულებაც ასეა – მკითხველს საკუთარი შეხედულებისამებრ განსჯის საშუალებას აძლევს. და რაც მეტად განსხვავებული მსჯელობის საბაზს იძლევა, მით უფრო ძლიერია ნაწარმოები. ოღონდ, როგორც ვაჟა-ფშაველა ბრძანებს, მასში „უნდა იყოს ჩაქსოვილი უკვდავი ჭეშმარიტება, სამარადისო მშვენიერება... იგია ნიჭიერი მწერალი, ვინც, რასაც თავად ჰგრძნობს და ფიქრობს, აქვს უნარი სხვასაც ისე აგრძნობინოს და აფიქრებინოს, ვისშიაც ძლიერად სჩქეფს ეროვნული სისხლი, ვინაიდან ეს უმთავრესი ფესვია იმის შემოქმედებისა“ (ვაჟა-ფშაველა 1990: 405).

ჟურნალ „განათლებაში“ კრიტიკოსმა იპოლიტე ვართაგავამ ვაჟა-ფშაველას მიმართ საყვედური გამოთქვა, რომ მის ნაწერებში ქართველი ერის ბედისა და უბედობის საკითხი არ ჩანსო, რაზეც ვაჟამ ასე უპასუხა: „როგორ გგონიათ, არა მაქვს მე წარმოდგენილი მომავალი ჩვენი ქვეყნისა ბრწყინვალედ? ნუ თუ ეს არ ჩანს ჩემი ნაწარმოებებიდან?.. ერთმა უსწავლელმა ფშაველმა მითხრა, რომელსაც „ბახტრიონი“ წაეკითხა, მოსწონებოდა ძალიან და ყელგადაგდებით, თითქოს შეკაზმულ ცხენს მთხოვდა საჩუქრად, მეხვეწებოდა, „ვაჟავ, თუ ღმერთი გწამს, ნუ დამიმალავ, სწორედ სთქვი, საქართველოს თავისუფლებას არ გულისხმობ „ბახტრიონში“, რომ ამბობ: ეღირსებაო ლუხუმსა ლაშარის გორზე შადგომაო“.

– იქნებ ვგულისხმობდე, – ვუპასუხე.

„სწორედ საქართველოს თავისუფლებაზეა ნათქვამი“, დაიჟინა ფშაველმა და ხუთმეტი ათასი მჭერმეტყველი პროფესორი რომ მიგეყვანათ, იმას რწმენას, აზრს ვერ გამოუცვლიდნენ“ (ვაჟა-ფშაველა 1990: 415).

მწერლის ეს სიტყვები კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ ნებისმიერი თბულების სხვადასხვაგვარად აღქმა შეიძლება, მაგრამ ჭეშმარიტებას არ უნდა ასცდე, ავტორის ჩანაფიქრს უნდა მიუახლოვდე. წინააღმდეგ შემთხვევაში შენი მსჯელობა ვერ იქნება დამაჯერებელი.

მსჯელობა

პოემა „ალუდა ქეთელაურის“ შესავალში ვაჟა-ფშაველა ბრძანებს:

„ალუდა ქეთელაური

კაცია დავლათიანი.

საფიხვნოს თავში დაჯდების,

სიტყვა მაუდის გზიანი;

ბევრს ქისტს მააჭრა მარჯვენა,

სხადა ფრანგული ფხიანი;

ცუდას რად უნდა მტერობა,

კარგია მუდამ მტრიანი!“ (ვაჟა 1985: 110).

„კარგია მუდამ მტრიანი!“ – რას გულისხმობს ავტორი ამ სიტყვებში?

ამ ფრთიან გამოთქმას, შესაძლოა, ორგვარი გაგება ჰქონდეს: 1. კარგს მუდამ მტერი ჰყავს და 2. კარგი ვაჟკაცი უნდა იყოს მუდამ, ანუ ყოველთვის, მარად მტრიანი – არა მარტო სააქაოს, არამედ საიქიოშიც, რადგან, რელიგიური წარმოდგენებით, ადამიანის სიცოცხლე გარდაცვალების შემდეგაც გრძელდება.

სიტყვა „მუდამ“ სწორედ ამაზე მიგვანიშნებს. ქართველთა ზოგიერთი ტომის შორეულ წინაპრებს სჯეროდათ, რომ მტერი სიკვდილის შემდეგაც მოწინააღმდეგედ რჩება და საიქიოში ისინი მოსამსახურედ რომ ჰყოლოდათ, მარჯვენას სჭრიდნენ. ალუდა ქეთელაურმაც ბევრ მტერს „მააჭრა მარჯვენა“, ამიტომ ისინი იმ ქვეყნად მისი ყურმოჭრილი მონები იქნებიან და მტრობას ვერ გაუწევენ. სხვებზე უკეთ ეს ალუდამ იცის. მას კი სურს, იქაც „მტრიანი“ იყოს და საიქიოდ შესაფერისი გმირის გამოჩენას ელის.

ვინ შეიძლება იყოს ასეთი?

ალბათ, ქისტი მუცალი – გულადი ვაჟკაცი.

ქეთელაური იცნობს მას. ბრძოლის ველიდან დაბრუნებულმა უშიშას ხომ უთხრა: „იმ ცხოვრებულსა მუცალსა რკინა სდებიყო გულადაო“. ეს მხოლოდ ერთი შებრძოლებიდან გაკეთებულ დასკვნას არ ჰგავს.

ცხადია, ალუდა იცნობდა მუცალს, შესაძლოა, უფიქრია კიდევ მასთან პირისპირ შებმაზე, რაზეც სამკვდრო-სასიცოცხლო ორთაბრძოლამდე წინა ღამით ნანახი სიზმარი მიგვანიშნებს.

ამ ეპიზოდის განხილვისას ბატონი თენგიზ წოწონავა აღნიშნავს: „ალუდას ღამით ძილი არ მიეკარა... წუხელ ცუდ სიზმრებ ვსინჯეო, უთხრა ოჯახის წევრებს.

ალუდამ სიზმარი მუცალის მოკვლის შემდეგ, პოსტ ფაქტუმ ნახა. მუცალი ამ დილით, გამთენიისას მოკლა, შუადღისას თუ ნაშუადღევს,

ხევისურებთან იკამათა, ახლა მკვლევლობის შემდეგ პირველი ღამეა. რაღას ნიშნავს „წუხელ“, სიტყვა, რომელიც ჩვეულებრივ გასული ღამის მნიშვნელობის გამომხატველია.

„წუხელ“ პოემის ხარვეზია.

ალუდას ჯერ არ დაუძინია, სიზმარს, რომლის გმირიც მუცალი იყო, არათუ წუხელ, ახლაც, ამ ღამითაც ვერ ნახავდა“ (წოწონავა 2009: 110-111).

ვითომ, ასეა?

იქნებ კვირიას სიზმარიც „ბახტრიონის“ ხარვეზია ან კირილე მღვდლისა – „ბაში-აჩუკის“, მამამზესი – „დიდოსტატის მარჯვენისა?“ ესენი ხომ ხილვებია, ანუ გმირებმა დღეს ნახეს ის, რაც ხვალ ან ზევ უნდა მოხდეს.

ვაჟა-ფშაველას ჰაიპარად არასდროს არაფერი წამოსცდენია. მისი ყველა სიტყვა და წინადადება აწონილ-დაწონილია: „წერის დროს ზოგიერთს ნაწარმოებს რამდენიმე ხნით შეუყენებიათ, ცოტა რამეს ერთ ორ ტაეპს, ზოგისას დასასრულს. „სტუმარ-მასპინძელში“, მაგალითად, იმ ადგილმა, როცა ქმარი ჯოყოლა ჰკითხავს ცოლს, აღაზას, ნამტირალევი რადა ხარო, ამის გამო ცოლ-ქმარის ბაასმა მთელი ორი თვე შემაჩერა. ნამეტნავად იმ ადგილმა გამოიწვია ჩემში სულიერი რყევა, თუ რა პასუხი უნდა მიეცა ჯოყოლას ცოლისთვის, როგორ შეჰხედრიყო აღაზას სიტყვებს, როცა იგი ეუბნებოდა ზვიადურზე: „ცრემლები შემიწირია იმ შენი მეგობრისთვისაო“. „გველის მჭამელის“ დასასრულმაც ერთ თვემდე ყოყმანში ჩამაგდო“, – შენიშნავს მგოსანი (ვაჟა-ფშაველა 1990: 410).

როგორ ფიქრობთ, ამ სიტყვების პატრონს „წუხელ“ უნებურად „გაეპარებოდა?!“

წოწონავას აზრით, „ვაჟა-ფშაველა სიზმარს, როგორც მოვლენის განზოგადებისა და გააზრების მხატვრულ ფორმას, ხშირად იყენებს. მას ამჯერადაც იგივე სურვილი იპყრობს, მიუხედავად იმისა, რომ სიზმარს ლოგიკურად მყარი ადგილი არ ეძებნება, მხატვრულ ქსოვილს ვერ ელევა და მას მაინც გადმოგვცემს“ (წოწონავა 2009: 111).

ფიქრობთ, ავტორისთვის ამ შემთხვევაში სიზმარი არა მარტო „გააზრების მხატვრული ფორმაა“, არამედ – მთელი პოემის გასაღები ალუდა ქეთელაურის თითოეული ნაბიჯის გასააზრებლად: წინა ღამით ნანახი სიზმარი მთავარი გმირის სულიერი ცვლილების ფსიქოლოგიური და ეთიკური წინასწარმეტყველებაა, რომელიც გმირის ეთიკურ-კონფლიქტურ არჩევანს ამზადებს – ის გმირის სულიერი ცვლილების საწყისი ბიძგია; როგორც ფსიქოლოგიური მუხტი, ალუდას სინდისს, შინაგან ინტუიციას აღვიძებს საიმისოდ, რომ მტერს პატივი სცეს და, საკუთარი ზნეობის დასაცავად, თემის წესებს არ დაემორჩილოს. ალუდას სიზმარში ვაჟა გვიჩვენებს, რომ სინდისი ცნობიერ გადაწყვეტილებას უსწრებს ჯერ კიდევ მანამ, სანამ გმირი საზოგადოების წინააღმდეგ დადგება...

ხილვაში უკვე იკვეთება ალუდას შინაგანი გარდაქმნა – მტრისადმი სიძულვილის გრძნობა ქრება და მის ადგილს პატივისცემა და თანაგრძნობა იკავებს. სიზმარში მტერი მეგობრად ექცევა – ეს სწორედ ის მომავალია, რაც რეალობაში ხდება: ალუდა მტერს არა მტრად, არამედ ღირსეულ ადამიანად აღიქვამს და პატივს მიაგებს, ანუ სიზმარი მისი სულიერი გარდასახვის მაცნეა.

ალუდა უთენია დაედევნა ქისტებს. მალევე წამოეწია. პირველივე გასროლით მოკლა ერთი „ქურდკანტალა ღლიღველი“, მეორემ კი ბრძოლა გაუმართა. ქეთელაურს რქის საპირწამლეც კი გაუტეხა. „სამ მე ვესროლე, სამ – იმან, მესამით დავასრულია“... ამბობს თბზულების მთავარი გმირი.

ბრძოლის ეპიზოდზე მსჯელობისას ბატონმა ლევან ბერძენიშვილმა სხვათა შორის მიანიშნა – ალუდამ მუცალის ძმას მკლავი მოაჭრა და მერე წაადგაო თავზე მომაკვდავ ქისტს.

ვაჟა კი სხვას გვეუბნება!

„მუცალს არ სწადის სიკვდილი,
ფერს არა ჰკარგავს მგლისასა,
მაჰგლეჯს, დაიფეცს წყლულშია
მწვანეს ბალახსა მთისასა.
ერთიც ესროლა ალუდას,
ხანს არა ჰკარგავს ცდისასა,
თოფი ალუდას გადუგდო,
ერთს კიდეც ეტყვის სიტყვასა:
„ეხლა შენ იყოს, რჯულმაღლო,
ხელს არ ჩავარდეს სხვისასა“.

სიტყვა გაუშრა პირზედა

დაბლა გაერთხა მიწასა“ (ვაჟა-ფშაველა 2024: 56).

როგორც ვხედავთ, ჯერ ორთაბრძოლა არ დამთავრებულა, მუცალი დაჭრილია. ავტორი არსად მიგვანიშნებს, ქეთელაური მუცალის ძმის სამეზნელად წავიდაო.

დავიჯეროთ, ალუდა იმდენად გულუბრყვილოა, რომ დაჭრილი მტრისთვის ზურგი შეექცია? ეს ხომ სიკვდილის ტოლფასი იქნებოდა.

ალუდამ სიზმარში ნახა მუცალი ჭრილობაში ჩაფენილი ბალახით. ქისტი მას ხელში ხანჯალს აჩერებს, თავად ეძებს სიკვდილს, რომ „თქვენ დაგრჩეთ“ ყველაფერიო. რეალური ბრძოლის სურათი კი სრულიად საპირისპიროა: სამკვდრო-სასიცოცხლოდ შეზმულნი ერთმანეთს „რჯულმაღლობით“ მიმართავენ, სამ-სამჯერ ესროლეს ერთმანეთს. ქისტი, სიზმარში ნანახისგან განსხვავებით, სიცოცხლეს ვერ ელევა – „მუცალს არ სწადის სიკვდილი, ფერს არა ჰკარგავს მგლისასა“, მაგრამ გულნატყვიარმა აღსასრულის მოახლოება რომ იგრძნო, უჩვეულო ჟესტი გააკეთა – „თოფი ალუდას გადუგდო, ხელს არ ჩავარდეს სხვისასა“, ანუ დააფასა მოწინააღმდეგე. ქეთელაურმაც ქისტი თანასწორად აღიქვა, რომელსაც საიქიოშიც ღირსეული მტრობის გაწევა შეუძლია. ამ მეტამორფოზაში ალუდას წინა ღამის ხილვა დაეხმარა, რომელიც რეალურად აჩვენებს იმას, რაც მომავალში მის შინაგან ცხოვრებაში ვითარდება: სიზმარში იკვეთება სულიერი არჩევანი, რაც მალე რეალურ ქმედებაში გადაიზრდება.

პოემის შესავალში ავტორი აღნიშნავს, რომ ქეთელაური არის „დავლათიანი“, ანუ შეძლებული, იღბლიანი, წარმატებული, ღვთის კაცი, რომელსაც ჯვარი მიუძღვის წინ. როგორ შეიძლება, კაცის მკვლეელი უფლის რჩეული იყოს?

„სტუმარ-მასპინძელში“ ვაჟა ამბობს: „მაგრამ მტერს მტრულად მოექცე, – თვითონ უფალმა ბრძანაო“. ამდენად, არაფერია გასაკვირი იმაში, რომ გამოცდილი, უშიშარი მეომარი, სამშობლოს ერთგული დამცველი ქეთელაური საუფლო წესს იცავს, მტერს არ ინდობს. თემის ადათების მიხედვით, მოკლულთათვის მკლავის მოჭრაც მისთვის ჩვეულებრივი ამბავია. ამ თვისებების გამო პატივს სცემენ მას.

მაშინ ისმის კითხვა, რატომ არ მოაჭრა მარჯვენა მუცალს?

„მარჯვენას არ სჭრის მუცალსა,

იტყოდა: „ცოდვა არიო,

ვაჟკაცო, ჩემგან მოკლულო,

ღმერთმა გაცხონოს მკვდარიო“ (ვაჟა-ფშაველა 2024: 57).

ზემოთაც აღინიშნა, რომ ალუდას მხოლოდ ამქვეყნიური გმირობა ეცოტავება. გამორჩეულ ვაჟკაცს სურს, რომ საიქიოშიც ჰყავდეს მოწინააღმდეგე. უამისოდ სრულყოფილი რაინდი „მუდამ მტრიანი“ ვერ იქნება. ამიტომ გამონაკლისი უნდა იყოს, რომ თავისი წესები შექმნას, სიტყვაც ეთქმის და არ ესმის, რატომ ვერ უგებენ თანამომემნი, მის ჩანაფიქრს რატომ ვერ ხვდებიან. ეს ქეთელაურის ერთგვარ გაღიზიანებასაც იწვევს:

„რაად სწყრებიან ხევსურნი,

რადა ტყვრებიან ჯავრითა?!

მტერს მოვკლავ, კიდეც არ მოვსჭრი

მარჯვენას მაგათ ჯაბრითა!“

ქეთელაურმა იცის, რომ იგი თემში რჩეულია და გამონაკლისიც, ამიტომ თავისი კანონების დამკვიდრებას ცდილობს, რომელიც „მუდამ მტრიანობას“ ეფუძნება. საამისოდ კი მხოლოდ მარჯვენის მოუჭრელობა არ კმარა. ალუდა ერთგვარი დაეჭვებით ამბობს:

„ჩვენ ვიტყვით, კაცნი ჩვენა ვართ,

მარტოთ ჩვენ გვზრდიან დედანი,

ჩვენა ვცხონდებით, ურჯულოთ

კუპრში მიელის ქშენანი“... (ვაჟა-ფშაველა 2024: 61).

როგორც ვხედავთ, თემში გავრცელებული აზრით, ქრისტიანები სამოთხეში, ურჯულოები კი ჯოჯოხეთში მოხვდებიან. ეს იცის ალუდამ. ამიტომ რაღაც უნდა მოხდეს გმირის ცხოვრებაში, რაც მის ფერიცვალებას გამოიწვევს. საჭიროა „გაურჯულებულის“ გარჯულება, ანუ სამოთხეში მოხვედრა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი საიქიოში ერთმანეთის პირისპირ ვერ წარდგებიან და ალუდაც ვერ იქნება „მუდამ მტრიანი“. აუცილებელია, მუცალი ცხონდეს: „ვაჟკაცო, ჩემგან მოკლულო, ღმერთმა გაცხონოს მკვდარიო“, – ამბობს გმირი. ბრძოლიდან დაბრუნებული ალუდა მუცალს ცხონებულად აღიქვამს. ეს სიტყვები ვაჟას ჰუმანისტური ხედვის გამოხატულებაა – ავტორი მტრის სიკვდილშიც ზნეობრივ სიმაღლეს ხედავს, რადგან ის სინდისისა და პატივისცემის აქტს იწვევს. ვაჟა გვაჩვენებს, რომ ხორციით და სისხლით გამოწვეული წინააღმდეგობა სულიერ სიმაღლეს ხელს არ უშლის.

„იმ ცხონებულსა მუცალსა რკინა სდებიყო გულადა“, – ამბობს ალუდა. სწორედ ამ ერთი სიტყვის გამო დაუპირისპირდნენ მას თანამომემნი: „რას

ამბობ? ქისტის ცხოვნება არ დაწერილა რჯულადა“. ჩვეულებრივ მოკვდავთ ვერ წარმოუდგენიათ, როგორ შეიძლება საიქიოში მტერი გყავდეს, შენგან მოკლული იქ უნდა გემსახუროს. თემი და პიროვნება აქ ვერ უგებენ ერთმანეთს. „თემისთვის, როგორც კოლექტივისთვის, ქცევის შაბლონია დამახასიათებელი, ამიტომაცაა... შექმნილ რთულ სიტუაციაში თემი თავს ვერ ართმევს ვითარების სირთულეს» (ევგენიძე 1989: 361).

ქეთელაურმა გადაწყვიტა, სიზმრით დაწყებული ფერიცვალება ბოლომდე მიიყვანოს, მუცალს კურატი შესწიროს და მისი სული აცხოვროს. მართალია, ხუცესი ბერდია ჯაგარაშვილი უმტკიცებს, რომ „გაურჯულებულს არჯულებ“, „მამით არ მოდის ანდერძი, პაპით და პაპის-პაპითა, გონთ მოდი, ქრისტიანი ხარ, ურჯულოვდები მაგითაო“; იმასაც შეახსენებს, რომ უწინ მოკლული ლეკებისა თუ ქისტებისთვის, რომელთა „ხელებ ჯღრდესავით ჰკიდია“ შენს ქავზე, ციკანიც არ დაგიკლავს, არათუ დიდი კურატიო, მაგრამ ამ შეგონებამ ვერ გაჭრა – ალუდას აზრი ვერ შეაცვლევინა:

„უქნივა მოზვერს ქედზედა,
თავი მიგორავს ძირსაო,
თან შეხვეწა ბატონსა:
„ნუ შამიცოდებ შვილსაო!
აღლადა ჰქონდეს მუცალსა,
მაგ მოუნათლავ გმირსაო!“ (ვაჟა-ფშაველა 2024: 69).

მოკლული მტრისთვის მსხვერპლის შეწირვა თუკი წინაპართაგან ანდერძით არ მოდიოდა, რას უნდა მივაწეროთ ალუდას ამგვარი საქციელი? მხოლოდ იმას, რომ მოუნათლავი გმირი სამოთხეში მოხვდეს და იქაც მტრად ჰყავდეს?

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მკვლევარი დიმიტრი ბენაშვილი საინტერესო ამბავს იგონებს: „ქეთელაურის ქმედებაში ვაჟა ხედავს ქრისტიანული დოგმების შემოჭრამდე თემში არსებული სულის გამოცხადებას. ვაჟა-ფშაველამ ყველაზე უკეთესად იცოდა ჩვენი წინაპრების წესი და ადათი, ზნე და ხასიათი, რომლებიც არამცთუ არ უარყოფდნენ ალუდა ქეთელაურის რაინდულ მოქმედებას, არამედ წარმოადგენდა მის დადასტურებას.

დღემდე ხალხის თქმულებებსა და ზეპირსიტყვიერებაში შემონახული საწესო ჩვევები ამ ფაქტს ერთხელ კიდევ ადასტურებს. ჩემს შეკითხვაზე: ხომ არ გახსოვთ თქვენ რაიმე თქმულება, სადაც მოთხრობილია მსხვერპლთა შეწირვა მოკლული მოწინააღმდეგის სულისადმი? პასუხად დიმიტრი ლუდუშაურმა გადმომცა: „ეს ძველთაგან დარჩენილი ამბავია. ბეწიკა ყოფილა ერთი, ვაჟკაცობით განთქმული მთაშიგა. ბევრი მტერი მოუკლავს თავის სიცოცხლეში. წესათა ჰქონდა: თითო საღმრთო კურატი უნდა შეეწირა მოკლულთა სულის მოსახსენებლად. ერთხელ დიდ ბრძოლაში იმდენი მტერი მოჰკლა, რომ სათვალავი აერია და ერთი მოკლულის საღმრთო დავიწყებოდა. როცა ბეწიკა ბრძოლაში მოჰკლეს, შავეთში თურმე ის მოკლული შემოეყარა, რომელიც სათვალავში გამორჩა. როცა მათ შორის ბრძოლა გაიმართა შავეთში, მოწინააღმდეგემ წამოაყვედრა: ღმერთი

გამწყრალია შენზე, ბეწიკა, საღმთო-საკლავი არ შესწირე ჩემს სულსა და ღვთით დადგენილი მეომრის წესი დაარღვიე. თანახმად პირობისა, ღმერთის კანონის დამრღვევი ფარს ველარ იფარებს ბრძოლაში. მაშინ ბეწიკამ უსიტყვოდ დასდო ფარი და შეება მტერსა. ბეწიკა დამარცხდა ბრძოლაში და ყმად გაუხდა.

ამბოზენ შუალამის ჟამსა ბეწიკას საფლავიდან მუდარა ისმოდა თურმე. ბეწიკას სული საკლავს თხოულობდა. თემმა შეისმინა ბეწიკას ვედრება და საკლავი დაუკლა. ბეწიკას სულმა არ მიიღო იგი და კვლავ მუდარა ისმოდა საფლავიდან. მაშინ მთელი თემი შეიკრიბა და მყინვარწვერზე კოპალა-მისანთან მივიდა საკითხავად. კოპალა-მისანმა აღაპყრო ხელი ზეცისაკენ და ორი სიტყვა წარმოსთქვა მხოლოდ: „ბეი-თლემ“. შემდეგ მისანმა ბეწიკას სული გამოიხმო შავეთიდან და შეიტყო, რომ თემს საკლავი უნდა დაეკლა ბეწიკას მიერ მოკლული მტრის სულისათვის. თემმა წესი შეასრულა. ბეწიკას სულმა შეება იგრძნო. აიღო ფარი და მოწინააღმდეგეს შეება, დამარცხა იგი და მონად გაიხდა. ამბოზენ: ყოველ ღამე ბეწიკას საფლავზე წყვილი ჩირადი აენტებოდა თურმე და მთელ ღამეს ენთო ეგრე ჩაუქრობლად. ეს ნიშანი იყო, რომ ბეწიკას სული განთავისუფლდა ყმობისაგან და ნათელი ჩირაღებით დღესასწაულობდა იგი“.

იქნებ ეს შესანიშნავი თქმულება იყო სტიმული ვაჟა-ფშაველას უკვდავი პოემის - „ალუდა ქეთელაურის“ წერის დროს?! იქნებ ბეწიკაა ალუდას პროტოტიპი?!“ (ბენაშვილი 1989: 116-117).

მართებულად მიუთითებს მიხეილ კვესელავა: „ვაჟა ყველაფერს იყენებს იმისთვის, რომ გამოსახვის მეტი ძალა და ფერადოვნება მისცეს თავის მხატვრულ ნაწარმოებს. ამისთვის მიმართავს ის ძველ მითებს და ლეგენდებს, ეთნოგრაფიულ მასალებს, ფშაველებისა და ხევსურების ადათ-წესებს და მთიელთა ყოფის სხვა კოლორიტულ სურათებს“ (კვესელავა 1961: 113).

თავად მგოსანი ბრძანებს: „ჩემი პოემები, თითქმის ყველა, სულ ხალხურ თქმულებებზე, ძველ ამბებზე არიან დაფუძნებულნი, თვითეული მათგანი სხვადასხვანაირად, ზოგი ცოტად თუ ბევრად უახლოვდება დედანს, სხვა სრულიად დაშორებულია მაზედ, ე.ი. ზოგი ნაწარმოების არაკი ძალიან თავისებურად არის შემუშავებული“... (ვაჟა-ფშაველა 1990: 408).

ვფიქრობთ, რომ ვაჟა-ფშაველამ სწორედ მწერლის „სულის ქურაში“ გადადნობილი ალუდა ქეთელაური დაუბრუნა ხალხს, გმირი, რომელიც თემის წეს-ჩვეულებებს იცავს, მაგრამ ამავედროულად საკუთარ ზნეობრივ კანონსაც (რასაც მტრის დაფასება ჰქვია) ქმნის და მის დამკვიდრებას ცდილობს. იგი „მტრის მტრულად“ დახვედრას არ უარყოფს („მტერს მოვკლავო“, ამბობს). ეს ალუდას დედამაც კარგად იცის და ამიტომაც ერთგვარი ნიშნისმოგებითაც ამბობს; „ნეტავ არ დასჭირდება ხევსურთა შენი შველაო?!“

აქ სხვა რამ არის გასათვალისწინებელი: ქეთელაური სიზმარმა, მუცალთან შებრძოლებამ და მისმა გმირულმა საქციელმა იმ აზრამდე მიიყვანა, რომ ნამდვილი ვაჟკაცობა მხოლოდ ბრძოლაში გამარჯვება კი

არა, მტრისადმი ადამიანური ღირსების შენარჩუნებაა. მოწინააღმდეგის შეუპოვრობა უნდა დაფასდეს, როგორც ამას მათი წინაპრები აკეთებდნენ, მაგრამ დროთა განმავლობაში დავიწყებას მიეცა.

თემა ვერ გაუგო აღუდას და იგი მოიკვეთა.

ნუთუ ეს იმის მიმანიშნებელია, რომ, როგორც ამბობდნენ, ქეთელაურის იდეები განწირულია, გმირი დამარცხებულია?!

ცხადია, არა.

თხზულების მთავარმა გმირმა იცის, რომ თემი მის წინაშე დამნაშავეა, მაგრამ დიდსულოვნად მიუტევა, რადგან „არ იციან, რასა იქმან“! ამიტომაც უსაყვედურა ოჯახის წევრებს: „ჯვარს არ აწყინოთ, თემს ნუ წყევთ“.

აღუდამ მძიმე წუთებშიც შეინარჩუნა სულიერი სიმშვიდე და მაღალი ზნეობა.

„ერთხელ მოუნდა აღუდას, ერთხელ მოზრუნვა თავისა“.

თუკი მისი იდეები განწირულია, რატომ მოუნდა „მოზრუნვა თავისა“? მართალია, ავტორი არაფერს გვეუბნება, მაგრამ ჩვენ ვხედავთ თავდახრილ ხევსურთ, რომლებსაც ბერდია ჯაგარაშვილი მოძღვრავს. იქვეა მინდია, ოლონდ, თანამომეებისგან განსხვავებით, წელგამართული, რომელიც დღეს თუ ხვალ ქეთელაურის კვალს დაადგება: მტერს მტრულად დაუხვდება, მაგრამ გმირს დააფასებს – მკლავს არ მოსჭრის და საკლავს დაუკლავს, რათა თავადაც გახდეს „მუდამ მტრიანი“.

დასკვნა

ვაჟა-ფშაველას ეპიკურ სამყაროში „აღუდა ქეთელაური“ ის ნაწარმოებია, რომელშიც გმირის სულიერი სიმაღლე და ეთიკური არჩევანი ერთმანეთში სიფრთხილითა და ტკივილითაა გადაჯაჭვული: სიზმარი, მუცალის გაპატიოსნება, მისი ძმისთვის მარჯვენის მოჭრა, მტრის საცხონებლად მსხვერპლის შეწირვა მხოლოდ მოვლენები არ არის – ისინი სულისა და სინდისის მუდმივი ბრძოლის სიმბოლოა, გზა, რომელიც გმირს ზნეობრივი სიმაღლისა და სულიერი სიმტკიცის მიღწევის საშუალებას აძლევს.

აღუდას სულიერი ტრანსფორმაცია და ეთიკური განვითარება გვიჩვენებს, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში ტრაგიკული გმირი ყოველთვის დგას ზნეობრივი არჩევანის წინაშე. ვაჟას გმირობა მტრობასაც აღიარების ღირსად ხდის, „მუდამ მტრიანი“ კი ხაზს უსვამს, რომ რაინდის სული არასდროს მშვიდდება: სიფრთხილე, ძალა და ზნეობრივი მზადყოფნა მუდამ თან ახლავს მას, სამოთხეშიც, რადგან სულიერი ბრძოლა ადამიანის სიცოცხლისგან დამოუკიდებლად მიმდინარეობს.

ვაჟას შემოქმედება გვიგზავნის უნიკალურ მესიჯს: მართალი გმირობა ძალის გამოყენებით არ შემოიფარგლება; იგი იმაშიც გამოიხატება, თუ როგორ იცავს ადამიანი სინდისს, პატივს სცემს ღირსებას, მტრის მიმართ თანაგრძნობას იჩენს და მზად არის, სულიერ გამოწვევას ვაჟკაცურად შეხვდეს. აღუდა არა მხოლოდ ტრაგიკული გმირის, არამედ ზნეობრივი ჰუმანიზმის სიმბოლოდ რჩება; ქეთელაურის გმირობა მხოლოდ ფიზიკური კი არა, სინდისის, ღირსების, პატივისცემისა და ჰუმანურობის ძალადობაზე, შურისძიებასა და შიშზე გამარჯვებაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბენაშვილი 1989 – დ. ბენაშვილი, ვაჟა-ფშაველა, შემოქმედი და მოაზროვნე (მეორე გამოცემა). გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1989.
- ევგენიძე 1989 – ი. ევგენიძე, ვაჟა-ფშაველა, ცხოვრებისა და შემოქმედებითი ისტორიის საკითხები. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1989.
- ვაჟა-ფშაველა 1985 – ვაჟა-ფშაველა, თხზულებები. გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1985.
- ვაჟა-ფშაველა 1990 – ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, ლექსები, მოთხრობები, პოემები, პუბლიცისტიკა, წერილები (მეორე გამოცემა). გამომც. „განათლება“, თბილისი, 1990.
- ვაჟა-ფშაველა 2024 – ვაჟა-ფშაველა, პოემები. გამომც. „პალიტრა“, თბილისი, 2024.
- კვესელავა 1961 – მ. კვესელავა, ფაუსტური პარადიგმები, წიგნი მეორე. თბილისი, 1961.
- კიკნაძე 1989 – გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1989.
- ჩხენკელი 2009 – თ. ჩხენკელი, ტრაგიკული ნიღბები. „მემკვიდრეობა“, თბილისი, 2009.
- წოწონავა 2009 – თ. წოწონავა, ლიტერატურული ნაწარმოებები სკოლაში, X. საავტორო გამომცემლობა, 2009.

References

- Benashvili 1989 – D. Benashvili, Vazha-Pshavela, Creator and Thinker (second edition). Publishing House „Soviet Georgia“ („Sabchota Sakartvelo“). Tbilisi, 1989;
- Chkhenkeli 2009 – T. Chkhenkeli, Tragic Masks, „Inheritance“ („Memkvidreoba“). Tbilisi, 2009.
- Evgenidze 1989 – Y. Evgenidze, Vazha-Pshavela, Issues of Life and Creative History). Tbilisi University Publishing House, Tbilisi, 1989.
- Kiknadze 1989 – Gr. Kiknadze, Vazha-Pshavela's Works, Tbilisi University Publishing House, Tbilisi, 1989.
- Kveselava 1961 – M. Kveselava, Faustian Paradigms. Book Two, Tbilisi, 1961;
- Tsotsonava 2009 – Tengiz Tsotsonava, Literary Works at School, X, Authors Publishing House, 2009.
- Vazha-Pshavela 1985 – Vazha-Pshavela, Essays. Publishing House „Soviet Georgia“ („Sabchota Sakartvelo“), Tbilisi, 1985.
- Vazha-Pshavela 1990 – Vazha-Pshavela, Essays, Poems, Stories, Poems, Publicism, Letters (Second Edition), Publishing House „Education“ („Ganatleba“). Tbilisi, 1990.
- Vazha-Pshavela 2024 – Vazha-Pshavela, Poems, Publishing House Palitra L, Tbilisi, 2024.